

Szvák Gyula

Közép, Kelet, Közép-Kelet vagy Kelet-Közép?

Az ELTE Ruszisztikai Központja a Visegrád Alap jóvoltából három szemeszteren át tarthatott kurzusokat Oroszország és a Visegrádi Négyek múltjáról, jelenéről - és a még a jövőjük perspektíváiról is. Nagy kiváltságban volt részünk, ugyanis ezeket a speciális előadásokat először egy éppen debütáló szak – a Ruszisztika mesterszak – hallgatóinak ajánlhattuk és most már a harmadik Ruszisztikára felvételt nyerő évfolyam curriculumának része. Nem kell hangsúlyozni a jelentőségét: a mi egyetemünkön nagy tradíciói vannak a kelet-európai összehasonlító történetiszemlélet módszerének, ezért a regionális aspektus prioritást élvez a ruszisztikai kutatásainkban, oktatásunkban is.

Ahogy magát a részdiszciplínánkat, az orosz tanulmányokat sem lehet nemzeti keretek között művelni és csak, mint a nemzetközi tudományosság része tekinthető, úgy egy-egy orosz történeti vagy jelenkori probléma sem vizsgálható csak magyar nézőpontból, magyar szemüvegen át. Tisztánlátásunkat nagymértékben növeli, ha mások véleményeivel is ütköztetjük a miénket és mindezek eredőjeként próbáljuk véglegesíteni álláspontunkat. Hogy ez esetben a magyar megközelítés cseh, szlovák és lengyel interpretációkkal szembesült, ütközött vagy egyszerűen csak találkozott, annak nem pusztán az az oka, hogy ezt írta elő a Visegrádi Alap pályázata. A mi „visegrádi találkozóink” valóságos alapja a történelmi sorsközösség. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem történelem tanításában több évtizedes hagyománya és meglehetősen konszenzusa van e négy ország egységes fejlődési régióként kezelésének és oktatásának, mely régió egyébként már az 1335-ös nevezetes királytalálkozó előtt évszázadokkal kialakult.

A nagyobb vita mindig is a terminus körül volt. Hogyan is nevezzük azt a történeti-földrajzi régiót, amelyben mi, csehek, magyarok, lengyelek, szlovákok lakunk immár sok-sok évszázada?

A magyar történettudományban Szűcs Jenő foglalkozott a legrészletesebben ezzel a kérdéssel, észrevételei a mai napig megőrizték relevanciájukat. Ő mutatott rá arra, hogy az első ezredforduló tájékán emelte be a keresztény Európa a mi régiónkat, az addigi mintegy határterületét az egységes Európa-fogalomba, az *Europa Occidentalis*-ba. A nyugati törzsterületektől, azonban ezek az új államok már kialakulásuk körülményei, megkésettységük okán különböztek és a szóban forgó történelmi-földrajzi „táj” jóval szélesebb volt ekkor – mely jellegzetességét a történelemben végig megőrizte -, mint a mai visegrádi négyek országainak területe, ekkor beletartozott a Kijevi Rusz is. Ezért már az 1054-es egyházi

schisma változást hozott, majd kb. 1200 tájékán a Nyugatról érkezett erőteljes stimuláló hatás következtében a magyar, a cseh, a morva és lengyel területek fejlődése felgyorsult, aminek eredményeként sikerült strukturálisan megújulnia és az európai „mag-országokhoz” csatlakoznia, miközben a keleti szláv területek kívül maradtak ezen a folyamaton. Így a mi régióink a „par excellence” Kelet-Európától elkülönült és szerencsésebb ettől kezdődően Közép-Kelet-Európának nevezni. A későbbiek során e terület mintegy ingamozgásban volt: hol a Nyugathoz, hol ismét a Kelethez került közelebb – magyarán, változó módon, de mindvégig megőrizte kelet-európai – Makkai László találó kifejezése szerint – „eredeti jellegzetességeit”.

Szűcs Jenő koncepciójának megvoltak az előzményei az 1945 utáni magyar historiográfiában – legyen elég itt csupán Niederhauser Emilre, az előbb már említett Makkai Lászlóra, Pach Zsigmond Pálra, vagy Perényi Józsefre utalni -, sőt a Kelet-Európa fogalomhasználat a két világháború között is használatos volt mértékadó történész körökben. (Egyébként nem függetlenül a nemzetközi történettudományban uralkodó trendektől. Ismert historiográfiai tény, hogy a fogalmat – ugyan eltérő tartalommal, de - először Oscar Halecki tette vitatémává az 1923-as történész világkongresszuson, Brüsszelben.) Ez, persze, nem jelenti azt, hogy teljesen egységesnek nevezhető a fogalomhasználat a rendszerváltás előtti magyar történetírásban. Sokan használták pl. a Kelet-Közép-Európa terminust (maga Szűcs is angol nyelvű munkáiban), vagy pl. Berend T. Iván és Ránki György a Közép- és Kelet-Európa variánst preferálták.

A rendszerváltást követően ez a konszenzus felbomlott. Ismét előtérbe került a bismarcki Németország találmánya, a Közép-Európa fogalom. Gyaníthatóan ismét politikai okokból és célok szolgálatába állítva. Könnyen belátható, hogy a poszt-szocialista államok egy csoportja ezzel az eszközzel (is) igyekszik történelmi értelemben is elkülöníteni magát a Szovjetuniótól és elődjétől, az Orosz Birodalomtól. Hasonló okok – csak immár elsődlegesen a szintén nagy hagyományokra visszatekintő „kettős távolságtartás” igénye - keltették újra életre és tették egyre népszerűbbé a „Köztes-Európa” fogalmat is.

Akárhogy is álljon a dolog, azt ma már senki nem vitatja, hogy a visegrádi négy ország múltját, jelenét, és, ebből következőleg, jövőjét ezernyi közös szál fűzi össze. Vonatkozik ez az Oroszországgal kapcsolatos viszonyulásukra, gondolkodásukra, a róla alkotott képükre. Erről három egész szemesztert felölelő előadássorozatot hallgathattak azok a szerencsés egyetemisták, akik bekerültek ezekre a kurzusokra. Kiváló vendégprofesszorok – csehek, szlovákok, lengyelek és oroszok -, no meg magyar kollégáink Budapestről és vidékről garantálták a magas akadémiai színvonalat. Külön megtiszteltetés volt számunkra, hogy Igor

Szavolszkij úr mindháromszor elfogadta meghívásunkat és az Orosz Föderáció egykori budapesti rendkívüli és meghatalmazott nagykövete személyesen is megfogalmazhatta gondolatait és megoszthatta tapasztalatait a jövő ruszistáival, a magyar-orosz kapcsolatok ápolásának és fejlesztésének új generációjával.

Ezekből az előadásokból állt össze ez a kis e-kötet. Ahogy hasonló esetekben történni szokott, az elhangzott előadásoknak csak egy részét találhatja meg az Olvasó e válogatásban, többen ugyanis nem készítették el mondandójuk írásos változatát, írott szöveg, vázlat nélkül beszéltek. Úgy gondolom azonban, hogy ennek ellenére reprezentatív anyag állt össze, amely jól adja vissza a kurzusok gazdag tematikáját, gondolatgazdagságát, az eltérő megközelítéseket és módszereket, és tetejébe még igazi intellektuális élményt is kínál. Köszönet a szerzőknek, a projektet támogató Visegrád Alapnak és a koordinátor-szervező Pálosi Ildikónak, hogy a szó nem szállt el, de velünk maradt.